

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.3.12>

Владислав Олегович Невядовський,

доктор юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
факультет № 1 (заступник декана);

<https://orcid.org/0000-0002-3107-1464>,
e-mail: vladon2309@gmail.com

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ
ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ**

На основі аналізу наукових поглядів учених запропоновано авторське визначення поняття організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти. Зазначено, що якщо правові засади визначають юридичні правила контролю, то організаційні – це робота з безпосереднього об'єднання всіх елементів контролю в єдину цілісну систему та забезпечення її належного функціонування. Обґрунтовано необхідність проведення подальших наукових досліджень, присвячених удосконаленню організаційних засад досліджуваного контролю.

Ключові слова: організація, організаційні засади, контроль, якість вищої освіти.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Аналіз норм чинного законодавства та правозастосовної практики свідчить про те, що на сьогодні у сфері здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні існує низка прогалин і недоліків, які потребують вирішення. Досліджуючи напрями вдосконалення адміністративно-правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні, важливо звернути увагу на стан і перспективи розвитку організаційних засад здійснення такого контролю. Однак перед цим слід визначитися з тим, що, власне, розуміється під такими засадами. Коли йдеться про засади, то маються на увазі, як правило, основні, найбільш важливі, принципові питання, моменти, аспекти чого-небудь. Цей термін досить часто зустрічається в законодавчих актах як у назві (Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV¹),

¹ Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // База даних (БД) «Законодавство

так і в основному тексті. Наприклад, у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII закріплено, що він встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях¹.

Стан дослідження проблеми

Окремі організаційні засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні у своїх наукових працях розглядали Н. М. Бакаянова, Є. Г. Борисевич, Л. Е. Жуковська, Є. Б. Кубко, Г. А. Монастирський, В. П. Нагребельний, Є. М. Стрельчук, Т. В. Терещенко та багато інших. Проте, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в науковій літературі фактично не визначеним є поняття організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягає в тому, щоб запропонувати авторське визначення поняття організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити такі *завдання*: опрацювати наукові підходи до визначення понять «засади» та «правові засади»; розглянути погляди вчених на проблематику організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що стаття є однією з перших спроб сформулювати власний теоретичний підхід до тлумачення поняття організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу

Слід зауважити, що іноді термін «засади» використовується як синонім терміна «принципи», що в цілому не є помилкою, однак є досить звуженим тлумаченням першого (тобто «засад»). Щодо цього доцільно навести висновки, яких дійшла Н. М. Бакаянова, досліджуючи співвідношення понять «основи», «засади» та «принципи адвокатури».

України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15> (дата звернення: 03.09.2022).

¹ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 03.09.2022).

Дослідниця зазначає, що дискусія щодо співвідношення категорій «основи», «засади» чи «принципи» є проявом особливостей сучасного стану національної юридичної науки з гносеологічної точки зору, які полягають у певній невизначеності її методологічних і теоретичних підвалин та установок [1, с. 23; 2]. Тому, як підсумовує Н. М. Бакаянова, допоки в науці, правотворчій чи правозастосовній практиці не досягнуто єдності щодо розуміння цих понять, їх тлумачення буде здійснюватися довільно, виходячи із завдань, що стоять перед суб'єктом тлумачення в тому чи іншому випадку. Однак будь-яке вживання в наукових дослідженнях терміна, що є дискусійним у науці, повинно бути обумовлене автором задля розуміння термінології, того теоретичного підґрунтя чи тієї основи, на якій будується це дослідження. Відповідно принципи, на думку науковиці, – це основоположні, керівні ідеї, основні вихідні положення та закономірності, на яких ґрунтується організація та діяльність кого- або чого-небудь. Засади ж за своєю суттю максимально наближені до принципів, але такі положення є більш розкритими та деталізованими [2].

Щодо терміна «організація», то він має широке застосування, що обумовлює наявність багатьох його тлумачень. Ключові визначення поняття «організація» (франц. *organisation* – впорядкування, грец. – інструмент, знаряддя) наводять Є. Б. Кубко, В. П. Нагребельний: 1) властивість будь-якого матеріального об'єкта, що виявляється у впорядкованості структури, внутрішньої будови. Організація означає сукупність пов'язаних між собою складових частин (елементів) відповідного об'єкта, а також зв'язків (взаємовідносин) між ними та іними об'єктами, в результаті чого утворюється певне зовнішнє організаційне середовище. В загальному контексті поняття «організація» застосовується разом із поняттями «структура» і «система» щодо соціальних, економічних, біологічних та деяких технічних об'єктів. У ньому, як правило, фіксуються динамічні риси і закономірності системи, тобто такі, що належать до функціонування, поведінки і взаємодії її частин. Будь-яка організація має об'єктивні закономірності побудови, функціонування і розвитку. Сукупність наукових знань про ці закономірності узагальнено іменується теорією; 2) соціальна функція суспільства, завдяки якій створюються виробничо-економічні та інші системи, встановлюється динамічна рівновага між їх елементами, забезпечуються сталість і водночас розвиток різних суспільних структур. Функціональні характеристики організації полягають у змінах у системі під впливом зовнішніх і внутрішніх умов на основі вдосконалення її параметрів; 3) одна з універсальних функцій соціального (в тому числі державного) управління. У такому розумінні організація означає складову змісту управлінської діяльності щодо впорядкування певних суспільних відносин (об'єктів управління),

раціональної побудови органів (апарату) управління (суб'єктів управління), а також системи управління у цілому як сукупності відповідних управлінських елементів, що перебувають у відношеннях та зв'язках між собою і утворюють органічну цілісність, єдність. У державному управлінні така діяльність спрямована на створення відповідних державних органів, нормативно-правове закріплення їх структури, функцій та компетенції, а також на організаційно-структурну перебудову системи державного управління в разі її невідповідності цілям і завданням соціально-економічного розвитку суспільства та зумовленим цим змісту і новим завданням управлінської діяльності; 4) вид соціального утворення, сукупність людей, їх груп, формально чи неформально об'єднаних для сумісної діяльності, реалізації у межах певної структури відповідної програми або цілей, вирішення певних завдань на основі спільності інтересів та законодавчо або іншим чином встановлених правил і процедур; 5) установа, що повинна виконувати задані функції, вирішувати певне коло завдань у межах відповідної структури (банк, школа тощо). Особливим видом організації є державні органи, тобто організації, які мають закріплені в законодавстві державно-владні повноваження щодо здійснення функцій управління; 6) постійне або тимчасове об'єднання, союз держав (країн) для реалізації спільних цілей, завдань, інтересів (наприклад, Організація Об'єднаних Націй) [3, с. 294–295].

Т. В. Терещенко, аналізуючи сутність поняття «організація», відмічає, що на сьогодні все ще немає його єдиного розуміння. Проте це не означає, що існує невизначеність у процесі розуміння організації як явища, навпаки, різні тлумачення організації дозволяють більш повно її дослідити і зрозуміти. Нині поняття «організація» є багатозначним і широко вживається в багатьох науках (філософії, математиці, економіці, соціології тощо) і у практичній діяльності. Найбільш поширеними визначеннями дефініції «організація» дослідниця називає такі: чітко спланована, продумана будова, внутрішня дисципліна; внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія відносно диференційованих і автономних частин цілого, що обумовлено його внутрішньою будовою; соціальне утворення (група людей), що функціонує на відносно постійних засадах і свідомо координує свою діяльність для досягнення спільної мети; сукупність процесів, дій, спрямованих на створення чи вдосконалення взаємозв'язку між окремими частинами цілого або об'єднання людей, зайнятих реалізацією певної програми для досягнення конкретної мети, які діють на основі певних процедур і правил; структура, кістяк, у межах якого здійснюються певні заходи; система, яка складається із сукупності упорядкованих, взаємопов'язаних, взаємодіючих частин цілого; група осіб, які об'єднані організаційними принципами, інтересами, процедурами,

особистими цінностями, а також повноваженнями та відповідальністю; колектив з відносно ідентифікованими межами, нормативним порядком (уставом), ранжуванням влади (ієрархією), системами комунікацій та координації членства (процедури); цей колектив існує на відносно постійній основі і займається діяльністю, яка, як правило, пов'язана з набором цілей: діяльність дає результати для членів організації та суспільства; формальне явище, яке створене шляхом виділення з певного цілого його елементів з метою покладання на них адекватних їм функцій цілого; стійка (в часі і просторі) взаємодія елементів, яка надає частці визначені контури та зміцнює її силу з допомогою спеціалізації і кооперації можливостей цих елементів [4].

Із наведених визначень поняття організації випливає, що вона може розумітися в динамічному та статичному сенсах: як властивість системи, як функція, як певний стан. Саме тому деякі дослідники вдаються не до формулювання конкретних визначень організації залежно від сфери чи контексту застосування цього терміна, а виокремлюють загальні підходи до розуміння сутності такого явища. Зокрема, досить змістовну позицію має Г. А. Монастирський, на думку якого організація може бути визначена як різновид соціальних систем, об'єднання людей, що спільно реалізують певну загальну мету і діють на основі певних принципів і правил. Організація – елемент суспільної системи, найпоширеніша форма людської спільності, первинний осередок соціуму. Організація – об'єкт і суб'єкт суспільства [5, с. 60]. Термін «організація» використовується в декількох значеннях: по-перше, як діяльність, результат діяльності, сфера діяльності; по-друге, як деяке соціально-економічне утворення, орієнтоване на досягнення певної господарської, комерційної або некомерційної мети. Суть поняття «організація» в ширшому сенсі Г. А. Монастирський визначив так: по-перше, як внутрішню впорядкованість, узгодженість, взаємодію більш-менш диференційованих та автономних частин цілого, обумовлену її будовою; по-друге, як сукупність процесів або дій, що призводять до утворення і вдосконалення взаємозв'язку між частинами цілого; по-третє, як об'єднання людей, що спільно реалізують деяку програму або мету і діють на основі певних процедур і правил. Тобто під організацією слід розуміти впорядкований стан елементів цілого та процес з їх упорядкування в доцільну єдність [5, с. 59–60]. Науковець наголошує, що організація може розглядатися у статичній та динамічній. У статичній це деяке цілісне утворення (соціальне, технічне, фізичне, біологічне), що має цілком певну місію. У динамічній вона виступає у вигляді різноманітних процесів з упорядкування елементів, формування та підтримки цілісності природних об'єктів, що створюються або вже функціонують. Ці процеси можуть складатися з цілеспрямованих дій людей або з природних

фізичних процесів, тобто мати самоорганізуючий початок [5, с. 60–61]. Таким чином, як доводить Г. А. Монастирський, існує два підходи до визначення організації: 1) *організація як система* – це внутрішня впорядкованість, узгодженість і взаємодія частин цілого, що обумовлена його побудовою та цілями [5, с. 62]. Організації як системі притаманні такі ознаки: цілісність – передбачається, що система являє собою сукупність конкретних елементів із властивими тільки їм властивостями і характером взаємозв'язку; подільність – передбачається, що система допускає розподіл її на підсистеми й елементи, що, у свою чергу, мають системні властивості. Сама ж досліджувана система входить у більш широку сукупність елементів, тобто в систему більш високого рівня [6]; 2) *організація як процес* – це сукупність цілеспрямованих дій, що призводять до утворення необхідних зв'язків. Встановлення кількісних і якісних просторово-часових зв'язків є сутністю організації як процесу [5, с. 62].

Л. Е. Жуковська, Є. Г. Борисевич та Є. М. Стрельчук, як і названі вище дослідники, звертають увагу на те, що дотепер єдиного розуміння організації не вироблено. Організація, на їх думку, розглядається як явище (об'єкт) і як процес. Як явище організація (підприємство) – це фізичне об'єднання реальних елементів для виконання програми або мети. Як процес організація – це сукупність дій, які ведуть до утворення й удосконалювання взаємозв'язків між частинами цілого (процес організування), наприклад, процес створення працездатного колективу; виступає однією з основних функцій управління (планування, організація, мотивація, контроль) [7, с. 42]. З управлінської точки зору, вважають дослідники, під організацією розуміється група осіб, які взаємодіють одна з одною заради досягнення загальної мети за допомогою різних речовинних, правових, економічних та інших умов. Крім того, організацією також називають дії людей, спрямовані на створення такої структури, забезпечення необхідних передумов її функціонування та відновлення [7, с. 43–44]. Л. Е. Жуковська, Є. Г. Борисевич та Є. М. Стрельчук також виокремлюють ознаки, що характеризують організацію як структуру: 1) наявність мети, що надає зміст існуванню організації, визначеність і спрямованість діям її членів, згуртовує та поєднує їх у повсякденному житті; 2) наявність у ній певної кількості учасників, які, доповнюючи один одного, об'єднуючи свої зусилля, допомагаючи один одному, забезпечують реалізацію її мети; 3) внутрішній координуючий центр, що надає стабільність організації, рівновагу внутрішнім і зовнішнім процесам; 4) саморегулювання, суть якого полягає в тому, що організаційний центр на основі наявної інформації самостійно приймає рішення, що стосуються внутрішнього життя організації, і координує дії її членів; 5) відособленість організації, наявність меж,

що відокремлюють її від зовнішнього оточення, в тому числі від інших організацій; б) організаційна культура, що являє собою сукупність норм поведінки, традицій, символів – усього того, що відрізняє цю організацію від інших. Для будь-якої організації характерний вертикальний (за рівнем управління) і горизонтальний (за виконуваними функціями) поділ праці [7, с. 44–45].

Висновки

Отже, враховуючи розглянуті вище дослідницькі позиції стосовно розуміння понять «засади» та «організація», вважаємо, що під організаційними засадами здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні слід розуміти, перш за все, комплекс основоположних заходів, спрямованих на створення та підтримку належного функціонування структури механізму такого контролю. Тобто організаційні засади – це найбільш принципові, визначальні норми, рішення, дії, встановлення та (або) реалізація яких є неодмінною чи ваговою умовою стабільного, якісного й ефективного здійснення контролю за якістю освіти. Якщо правові засади визначають юридичні правила контролю, то організаційні – це робота з безпосереднього об'єднання всіх елементів контролю в єдину цілісну систему та забезпечення її належного функціонування.

Слід також відмітити, що широке коло дій, рішень, заходів, які здійснюються з метою забезпечення цілісності і внутрішньої узгодженості певної системи, її спрямування та забезпечення належного функціонування, підвищує ризики того, що при обранні та застосуванні тих чи інших складових організаційних засад будуть допущені певні помилки, прогалини, інші недоліки, що, у свою чергу, впливатиме на ефективність системи, щодо якої проводиться організаційна робота. Це повною мірою стосується і організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти. Саме тому важливим напрямом подальших наукових досліджень є визначення корисних і доцільних кроків щодо вдосконалення організаційних засад досліджуваного контролю.

Список бібліографічних посилань: 1. Селіванов В. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. *Право України*. 2006. № 4. С. 21–28. 2. Бакаєнова Н. М. Основи, засади та принципи адвокатури: співвідношення понять. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 20–25. 3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. 720 с. 4. Терещенко Т. В. Теорія організації : навч. посіб. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2015. 336 с. 5. Монастирський Г. А. Теорія організації : підручник. 2-ге вид., допов. і перероб. Тернопіль : Крок,

2019. 368 с. **6.** Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 664 с. **7.** Жуковська Л. Е., Борисевич Є. Г., Стрельчук Є. М. Теорія організацій : навч. посіб. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. 147 с.

Надійшла до редколегії 05.09.2022

Прийнята до опублікування 14.09.2022

Neviadovskyi V. O. Regarding the problem of defining the concept of organizational principles of Ukrainian higher education quality control

Today in the field of quality control of higher education in Ukraine there are a number of gaps and shortcomings that need to be addressed. Exploring the directions of improving the administrative and legal framework for quality control of higher education in Ukraine, it is important to pay attention to the state and prospects of development of the organizational framework for such control.

It has been proved that the organizational principles of quality control of higher education in Ukraine should be understood, first of all, as a set of fundamental measures aimed at creating and maintaining the proper functioning of the structure of the mechanism of such control. That is, the organizational principles are the most fundamental, defining norms, decisions, actions, establishment and/or implementation of which are an indispensable or essential condition for stable, high-quality and effective implementation of quality control in education. If the legal framework determines the legal rules of control, the organizational framework is the work on the direct integration of all elements of control into a single coherent system and ensuring its proper functioning.

It has been argued that a wide range of actions, decisions, measures taken to ensure the integrity and internal coherence of a particular system, its direction and proper functioning, increases the risks that certain mistakes, gaps, other shortcomings will be made in the selection and application of certain components of the organizational principles, which, in turn, will affect the effectiveness of the system in respect of which organizational work is carried out. This fully applies to the organizational principles of quality control in higher education. That is why an important direction for further research is to identify useful and appropriate steps to improve the organizational foundations of the studied control.

Key words: organization, organizational principles, control, quality of higher education.

